

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

УДК 94.001.32(477)

Олександр Алфьоров

•

НЕВІДОМІ УНІВЕРСАЛИ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ ДО КОЗМИ АЛФЬОРОВА ТА ВАСИЛЯ ГАЛЕНКА

Опрацьовуючи у 2009 р. фонди Російського державного історичного архіву у Санкт-Петербурзі та Інституту рукопису Національної бібліотеки ім. В.Вернадського¹, нами було виявлено два тексти раніше невідомих універсалів гетьмана Івана Мазепи. Перший з них адресовано до військового товариша Козми Алфьорова і поданий у формі оборонного листа до старшини глухівської сотні та магістрату. Цей універсал зберігався серед документів справи про дворянство роду Алфьорових у Герольдії. В цій же справі розміщено і універсал-підтвердження гетьмана Івана Скоропадського від 1720 р. Слід зауважити, що копії цих універсалів зберігаються в Державному архіві Сумської області, як це анотовано в путівнику до архіву. На превеликий жаль, ця інформація була лише подана до путівника і не занесена до фондових описів, які склались у радянську добу². В універсалі К.Алфьоров названий знатним військовим товаришем, і в цей же рік він фігурує сотником Старопочепським (перша Почепська) Стародубського полку³. Наголосимо, що цей документ збережений у копії в дворянській справі і був переписаний з певними особливостями, виходячи з реалій кінця XVIII ст. Так, звертання на початку універсалу «Ознаменитый воиска нашего Запорозскаго товаришь...» скоріш за все є фальсифікацією. Вочевидь, що перша фраза була наступною: «Ознаймуемъ, воиска нашего Запорозскаго товаришь...», адже поки не маємо зразків гетьманських універсалів саме із наведеною в копії преамбулою. Подібна помилка при переписі тексту була зроблена не випадково. Єдині відомі подачі на затвердження у дворянстві нащадками Козми Алфьорова до Новгород-Сіверської дворянської комісії були у 1795 р. У цей рік була проведена остання дворянська ревізія, яка мала зафіксувати «безсумнительных дворян» у всіх трьох намісництвах колишньої Гетьманщини⁴. Судячи з відомих нам списків осіб шляхетського походження та родовідних книг, що склались у Новгород-Сіверському намісництві, Алфьорови до 1795 р. не подали жодного необхідного документа, який би інкорпорував їх до стану місцевого дворянства⁵. Для беззаперечного входження до вишого стану Російської імперії необхідно було мати предків зі знатних військових чи бунчукових товаришів, якщо мова йшла про військове товариство.

Зазначимо, що в копії універсалу виносні літери були введені в рядок. Літера «й» з надрядкової крапкою, що читалась як «ї», нами позначена літерою «ы». Інші літери при предачі збережені згідно з текстом.

Другий універсал містився на сторінках першого тому «Малороссийского Родословника» В. Модзалевського в бібліотеці Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Перший том рясніє авторськими

© Алфьоров Олександр Анатолійович - аспірант кафедри історії України Інституту історичної освіти НПУ ім. М. Драгоманова

доповненнями на полях та спеціально доданих білих аркушах після кожної сторінки. Розміщено текст було в розділі, присвяченому роду Галенків/Галенковських після 1908 р. - дати виходу книги. Вочевидь, продовжуючи працювати над генеалогіями козацької старшини, Вадим Модзалевський опрацював фонди Чернігівського дворянського зібрання. Саме цей фонд вміщував справи українських дворян, які підтверджували свій соціальний стан і надавали різноманітні документи з родинних архівів як докази шляхетного походження предків. До нашого часу фонд Чернігівського дворянського зібрання повністю не вцілів. У часи II Світової війни переважна більшість документів згоріла⁶.

На превеликий жаль, Модзалевський скопіював універсал не повністю. Так, відсутня вступна та прикінцева частини. Скопійовано було лише основний текст. Тож в універсалі відсутня титулатура гетьмана, місце підписання та адресат (гетьманські універсали зазвичай були адресовані старшині полку, в якому відбував службу або мешкав отримувач гетьманської ласки). Проте універсал датовано, що дозволяє реконструювати його місце підписання. 5 січня 1706 р. Іван Мазепа перебував у Батурині⁷.

Подамо тексти двох універсалів:

Лист у формі оборонного універсалу гетьмана Івана Мазепи Козмі Алфьорову:

«Пане сотнику Глуховській атамане городовый и войте тамошній съ бурмистрами
Ознаменитый воиска нашего Запорозскаго товаришь Панъ Козма Алферовъ,
ставши предъ нами презентовавъ намъ отое же онъ Алферовъ въ маестности нашей
ведлі Села Марчихинои Будти на вольно остающей земли власною своею працею
и Коштамъ на ручаику ведлі Свого живучого двора Засипавъ Гребельку для ставу,
и около живучого Своего двора занявъ волно Остаючіе ліски, и росчистивъ съ
покусу возовъ на сорокъ Граничущіе съ одной стороны Границею Московскою съ
другой и 7о половины третьей ручейкомъ текучимъ изъ за границы Московской и
съ конца третьей дорожкою маленькою съ четвертой же волные зарости. Остерегаючи
собі аби никому ни вчемъ тое подлеглими незастовало окромі самого Его, яко
теди онъ Алферовъ, на гатъны Гребельки, на рсчищаны сенокосу, на копаньы и
огорожуваньы утративъ талярей Сорокъ, Просиль Себѣ Нашой бороны. Теды мы
респектуючи на его пана Алферова воисковье прислуги, ознаимуемъ симъ нашимъ
листомъ всѣмъ обще а особливо Вамъ Сотнику зъ Старшиною такъ тежъ сѣльскимъ
атаманамъ с товариством и каждому кому Колвекъ о томъ відати надлежит иметь
и Реимейтарско пильно приказуемъ абисте нихто до тихъ Его занятыхъ лѣсковъ
сіножатеи, и Гребельки немогъ утручатись и жадной перешкоды чинити, а иміета
онъ панъ Алферовъ тое держати и вѣчными часы уживаты отое и повторе
приказуючи абисте вы повычитанью и пообъявленью сего нашего листа сѣльскимъ
атаманамъ товариству воитамъ и обывателямъ отдали сей листъ до рукъ пану
Алферову на защиту впредъ грядущее время.

Данъ в Батурині року 1702. Маія 28-го

№ подлинномъ тако: вам зичливый Иванъ Мазепа Гетманъ рукою власною
М.П.»⁸

Універсал гетьмана Івана Мазепи Василю Галенку від 5 січня 1706 р.:

«Ижъ мы респектуючи на годные издавна пана Василя Галенка знатного полку
Прилуцкого товариша неліностно от килка лѣтъ ронячіе прислуги и услуги, до
яких и впредъ его заохочуючи, надаемъ ему от ласки нашой мижъ хуторами
Рудувским хутор лежащий надъ ставомъ Рудувским и за ставомъ будучий, з хатами
и людми, тамо жіючими и став ему оный даруемъ для вящего заведения ему, пану
Галенку, хутора якимъ хутором ему и владіти людей фундовати гребелку гатити
и по сьлѣ воды млинокъ вешнякъ устроити и безъ найменшой ни от кого тружности
користовати, не чепаючи тилько во владініе свое сосі дних хуторовъ знатних
панов и грунтовъ посполитыхъ людей, тамо будучихъ съ запрещешемъ другимъ в
мененномъ ставу безъ позволения его рыбы ловити и конопель мочити»⁹.

1. Автор широко діяльний колективу Інституту рукопису Національної бібліотеки ім. В.Вернадського і особливо Т.І. Коростельовій.

2. Державний архів Сумської області. Путівник. - Т. 1. - Суми-Київ, 2002. - С. 29. Свого часу універсали були віднайдені працівником архіву Олександром Козловим, проте за трагічних обставин він не зміг показати місцезберігання їх авторові статті.

3. Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО). - Ф. 133. - Оп. 1. - Спр. 278. - Арк. 136 - 139 зв., 494 - 495 зв. Зауважимо, що період перебування К. Алфьорова на цьому уряді з 1702 р. не відомий. Проте, за браком джерел, припускаємо, що знятий з посади він був у 1708 р. внаслідок повстання Івана Мазепи. На користь цього свідчить відсутність інших старопочепських сотників між 1702 та 1709 рр., є лише наказні (див. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. - К., 2005. - С. 120.). Гадаємо, до втрати сотництва були причетні представники місцевого клану Рославців, які поступились цим урядом Алфьорову внаслідок гетьманської волі.

4. Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Превращение козацкой старшины в дворянство. // Киевская Старина. - К., 1897. - №. 3. - С. 367 - 370.

5. Центральний державний архів України, м. Київ. - Ф. 206. - Оп. 1. - Спр. 1998; Спр. 2710; Ф. 1510. - Оп. 2. - Спр. 31; Ф. 1826. - Оп. 1. - Спр. 162. - Арк. 3 - 6. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. Вернадського (далі - ІР НБУВ). - Ф. 1. - Спр. 60497. ДАЧО. - Ф. 86. - Оп. 1. - Спр. 1; Спр. 6; Спр. 15; Ф. 133. - Оп. 1. - Спр. 279. Державний архів Сумської області. - Ф. 615. - Оп. 1. - Спр. 2; Спр. 3.

6. Державний архів Чернігівської області. Путівник. - Т. 1. - Чернігів. - С. 28.

7. Універсали Івана Мазепи: 1687-1709. - Ч. 1. - К.-Львів, 2002. - С. 634.

8. Російський державний історичний архів. - Ф. 1343. - Оп. 16. - Спр. 1389. - Арк. 12, 23.

9. ІРНБУВ. - М9(СБ) (001). - Модзалевский В. Малороссийский Родословник. - Т. 1. - К., 1908. - С. 226.

